

μὲν οὖν ἄνθρωποι διέθεσαν, οὐδέποτε κατὰ τωὺτὸ ἔχει οὔτε ὀρθῶς οὔτε μὴ ὀρθῶς· ὅσα δὲ θεοὶ διέθεσαν αἰεὶ ὀρθῶς ἔχει καὶ τὰ ὀρθὰ καὶ τὰ μὴ ὀρθὰ. τοσοῦτον διαφέρει»¹.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ ἀνακαλοῦν φυσικὰ εἰς τὸν νοῦν μας τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἄριστοτέλους «φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας» (Ποιητ. 3). Πάντως τὸ προοίμιον τῶν «Κυπρίων» εἶναι ἄξιον πολλῆς ἀγάπης. Ποιητικῶς ἀνήκει εἰς σφαῖραν ἀνωτέραν. Εἶναι ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ σημαντικόν, ἀπὸ τὴν πλευρὰν δὲ τῆς τραγικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς ἔχει παντοτινὴν θερμότητα, ὅπως κάθε ἀληθινὴ ποίησις. Ὁ Γάλλος ποιητῆς Charles Réguy, ποῦ ἔπεσεν εἰς τὸν πόλεμον τὸ 1914, ἔγραφε: «*Homère est nouveau ce matin, et rien n'est peut-être aussi vieux que le journal d'aujourd'hui*»².

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ. — Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἀθλητικὴ καὶ γυμναστικὴ ὀρολογία (Ἄθλητικὴ — Ἀγωνιστικὴ — Γυμναστικὴ), ὑπὸ Παναγ. Γ. Σακελλαρίου*. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάνν. Καλιτσουνάκη.

ΑΘΛΟΣ — ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Τὰς ἀρχὰς περὶ ἀθλητισμοῦ ἀπαντῶμεν ἀνεπτυγμένας ἤδη εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη.

Εἰς τὸν ἐπικόν καὶ ἰωνικόν τύπον ἄεθλος¹, ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν πολέμου ἢ κατὰ τὴν τέλεσιν παιδιᾶς, ἰδίως δὲ ἡ ἄμιλλα περὶ βραβεῖου, ὁ κόπος, ὁ μόχθος, ὁ πόνος, καὶ εἰς τὸν οὐδέτερον ἄεθλον², τὸ βραβεῖον τοῦ ἀγῶνος, ἡ ἀμοιβή, ὑπάρχουν τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα, αἱ ρίζαι τῶν ὄρων «ἀθλητικὴ-ἀθλητισμός». Ὁ ὀρθὸς μάλιστα τύπος τῶν λέξεων «ἄεθλος-ἄεθλον» φαίνεται νὰ εἶναι ἄFe-θλος-ἄFe-θλον ἐκ τῆς ρίζης FEΘ μὲ προθεματικὸν α³. Ἐκ τῆς ρίζης ταύτης παρήχθη καὶ ὁ ἐπικὸς τύπος ἀέθλιος, τὸ ρῆμα ἀεθλεύω, ὁ ἀθλητῆρ, ἡ ἀθλητικὴ καὶ ὁ ἀθλητισμός.

Ἄθλος, ἔρις, πόνος, ἀγὼν ὑπῆρχον ταυτόσημα εἰς τὴν σημασίαν τοῦ πολεμικοῦ ἢ εἰρηνικοῦ ἀγῶνος. Ὁ Ὀμηρὸς λέγει σὸν εἰταῖρον ἀέθλοισι κτερέϊζε⁴ διὰ τοῦς

¹ DIELS, Vorsokratiker⁶ 22 c i, 11—I σελ. 185 ἐ. Πρβλ. K. REINHARDT, Parmenides (Bonn 1916) 84. 216 (ὅτι γνωσιοθεωρητικὴ ἡ σημασία τοῦ χωρίου). TOY AYTOY, Sophokles (Frankfurt M. 1933) 202.

² Note sur Bergson: μνημονεύεται ἀπὸ τὸν R. MILLIEX, A l'école du peuple Grec (1946) σ. 48 σημ. 2.

* PAN. G. SAKELLARIOU, The ancient Greek athletic and gymnastic terminology (Ἄθλητικὴ — Ἀγωνιστικὴ — Γυμναστικὴ).

¹ Ἰλ. Π' 590. Ψ' 707. ² Ἰλ. Ψ'. 413. 620. ³ BOISACQ, Λεξ. Ἑτυμ. ἐν λ. ⁴ Ἰλ. Ψ' 646.

ἀγῶνας τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν πυρὰν τοῦ Πατρόκλου καὶ πολέας ἐμόγησεν ἀέθλους¹ διὰ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ Ὀδυσσεώς χάριν τοῦ Μενελάου· ἔριδος πέρι θυμοβόροιο² διὰ τὸν ὄπλομαχητικὸν ἀγῶνα Τελαμωνίου Αἶαντος καὶ Ἐκτορος καὶ ἔριδος μέγα νεϊκος³ διὰ τοὺς μαχομένους περὶ τὸν Πάτροκλον· οὔτε πόνον ἐὺ εἰδώς⁴ διὰ τὸν ἀγύμναστον εἰς τοὺς ἀγῶνας Τηλέμαχον καὶ ἔβη θεὸς ἄμ πόνον ἀνδρῶν⁵ διὰ τὸν Ἀπόλλωνα μεταβαίνοντα εἰς τὴν μάχην· ἴζανεν εὐρὺν ἀγῶνα⁶ διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἀχιλλέως καὶ νεῶν ἐν ἀγῶνι πεσόντα⁷ διὰ τὸν φονευθέντα κατὰ τὴν μάχην ἀρχηγὸν τῶν Λυκίων· ὑπ' Εὐρουσθῆος ἀέθλων⁸ χαρακτηρίζει τὰ κατορθώματα, τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἡμεῖς μὲν γὰρ κεῖθι πολέας τελέοντες ἀέθλους⁹ λέγει διὰ τὸν δεκαετῆ ἀγῶνα τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

Διὰ τὸ ἐπίπονον μάλιστα τοῦ ἄθλου-ἀγῶνος, τὰ σκληρότερα ἀθλήματα, ὅπως ἡ πάλη¹⁰, ἡ πυγμαχία¹¹ καὶ ἡ κωπηλασία¹² κοσμοῦνται μὲ τὸ ἐπίθετον ἀλεγεινός, ἢ, ὄν, τὸ ὅποιον ὁ Ὀμηρικὸς ποιητὴς χρησιμοποιεῖ καὶ πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ πολέμου καὶ τῆς μάχης. Οἱ Ὀμηρικοὶ ἥρωες-ἀθληταὶ φαίνεται ὅτι μετεῖχον εὐχαρίστως εἰς τὰ ἀλεγεινά, τὰ ὀδυνηρά, τὰ ἐπίπονα ταῦτα ἀθλήματα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πῦκται, ὅταν ἦσαν καρτερικοί, τολμηροί, ὑπέμενον τοὺς κόπους, ἐκαλοῦντο τλησίπονοι¹³.

Ὁ Πίνδαρος πολὺ ἀργότερον εἰς τὰς Ἐπινικίους Ὁδᾶς του περιγράφει τὸν ἀθλητὴν εὐφραινόμενον εἰς τὸν μόχθον καὶ ἀγωνιζόμενον διὰ τὸ κλέος¹⁴, τὴν δόξαν, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Ὀμηρος.

Ἡ εὐρεῖα συνειδητοποίησις τοῦ ἄθλου εἰς τὴν Ὀμηρικὴν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἐπιθέτων ἢ προσδιορισμῶν, τὰ ὅποια προσδιώριζον τὴν λέξιν ἄθλος· οὕτω: Ἄεθλος ἀάατος¹⁵ ἐκαλεῖτο ὁ ἀκρόεστος ἀγὼν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπικίνδυνος ἀγὼν· δαήμων ἄθλων¹⁶ ἐλέγετο ὁ εἰδήμων τῶν ἀγῶνων· ἀκριτος ἄεθλος¹⁷ δὲ ὁ ἀναποφάσιτος ἀγὼν καὶ χαλεπὸς ἄθλος¹⁸, ὁ ἀλεγεινὸς ἀγὼν· στοινόεντες ἄεθλοι¹⁹ οἱ προξενουῦντες ὀδύνην καὶ στεναγμούς ἀγῶνες· ἄπειρος ἄθλος²⁰ ὁ ἄνευ πείρας· τεθμὸς ἀέθλων²¹ ὁ θεσμὸς τῶν ἀγῶνων· κορυφᾶν ἀέθλων²² οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, χρυσοστέφανοι ἄεθλοι²³ οἱ ἀγῶνες εἰς τοὺς ὁποίους τὸ βραβεῖον ἦτο χρυσοῦς στέφανος καὶ εὐπαλεῖς ἄεθλοι²⁴ οἱ εὐπάλαιστοι ἀγῶνες. Οἱ τραγι-

¹ Ὀδ. δ' 170. ² Ἰλ. Η' 301. ³ Ἰλ. Ρ' 384. ⁴ Ὀδ. δ' 818. ⁵ Ἰλ. Π' 726.

⁶ Ἰλ. Ψ' 259. ⁷ Ἰλ. Π' 500. ⁸ Ἰλ. Θ' 363. Τ' 133. ⁹ Ὀδ. γ' 262.

¹⁰ παλαιμοσύνης ἀλεγεινῆς Ἰλ. Ψ' 701. Ὀδ. θ' 126. ¹¹ πυγμαχίης ἀλεγεινῆς Ἰλ. Ψ' 653.

¹² εἰρεσίης ἀλεγεινῆς Ὀδ. κ' 78.

¹³ Εὐσταθ., Παρεκβ. Ἰλ. Ψ' σ. 1322. πρβλ. Ὀππιαν. Κυν. 4. 4., Ἄλ. 1. 35. Ἡσύχιος.

¹⁴ Πινδάρ. Ἰσθμ. I. 42, IV. 57, V. 10, 73. ¹⁵ Ὀδ. φ' 91, χ' 5. ¹⁶ Ὀδ. θ' 159-160.

¹⁷ Ἰλ. Ξ' 205. ¹⁸ Ἡσιόδ. Θεογ. 800. ¹⁹ Ἡσιόδ. Ἀσπ. Ἡρ. 127. ²⁰ Θεόγνις. 1013-14.

²¹ Πινδάρ. Ὀλ. 6. 117. ²² Πινδάρ. Ὀλ. 2. 25. ²³ Πινδάρ. Ὀλ. 8. 1.

²⁴ Ἀπολλ. Ροδ. Β' 618.

κοί ἐπίσης ἔλεγον: οὐρανοστεγῆ ἄθλον¹ τὸν ἄθλον νὰ φέρη τις τὸν οὐρανόν, *τέρμα ἄθλου*² τὸ *τέρμα* τοῦ ἀγῶνος, *ἄθλοι Δελφικοί, Πυθικοί*³ οἱ ἀγῶνες τῶν Πυθίων, *ἄθλων ὑπερτελής*⁴ ὁ κατορθώσας νὰ φθάσῃ εἰς τὸ *τέρμα* τῶν ἀγῶνων καὶ τέλος τὸ περίφημον *τίνες πάμπληκτα παγκόνια τ' ἐξήλθον ἄεθλ' ἀγῶνων*⁵ ποῖοι ἐξήλθον εἰς τοὺς μεσοῦς πληγῶν καὶ κόνεως ἄθλους τῶν ἀγῶνων.

Ἐκ τῆς λέξεως ἄθλος παρήχθησαν αἱ λέξεις *φιλάεθλος - φίλαθλος*⁶ ὁ ἀγαπῶν τοὺς ἄθλους, *εὐαθλος*⁷ ὅστις εὐδοκίμεῖ εἰς τοὺς ἀγῶνας, *ἀρίσιαθλος*⁸ ὁ ἀριστος εἰς τοὺς ἄθλους, *συνάεθλος*⁹ - *σύναθλος*¹⁰ - *συναθλητής*¹¹ ὁ συναγωνιστής, *ἀνταθλος*¹² ὁ ἀνταγωνιστής, *ἔξαθλος*¹³ ὁ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ ἀθλήται, *ἔναθλος*¹⁴ ὁ ἐπίπονος, *ἀναθλος*¹⁵ ὁ ἄνευ ἄθλων, ὁ ἀπόλεμος, *χαίραθλος*¹⁶ ὁ ἀγαπῶν τοὺς ἀγῶνας, *πένταθλος*¹⁷ ὁ ἀθλητής τοῦ πεντάθλου, *δωδεκάεθλος*¹⁸ ὁ Ἡρακλῆς, *μυριάθλος*¹⁹ ὁ ἥρωες μυρίων ἀγῶνων καὶ *πάνταθλος*²⁰ ὁ ἐξησκημένος εἰς ὅλους τοὺς ἄθλους. Τῆς αὐτῆς σημασίας ἦσαν ἔτι καὶ αἱ ἐκ τοῦ ἄεθλος, ἄεθλον καὶ ἄθλος παράγωγοι λέξεις *ἀέθλιος*²¹, *ἄθλημα*²², *ἄθλησις*²³, *ἀεθλοσύνη*²⁴, ἡ ἔρις ἐκ φιλονικίας ἢ ἡ νίκη εἰς τοὺς ἀγῶνας *ἀθλονικία*²⁵, ὁ νικητής εἰς τοὺς ἀγῶνας *ἀθλονίκης*²⁶, τὸ μέρος ὅπου ἠγωνίζοντο *ἄθλοι*²⁷, οἱ ἀγῶνες οἱ ὁποῖοι ἔδιδον ἢ παρεῖχον τὰ βραβεῖα *ἀθλοφόροι ἀγῶνες*²⁸, καὶ ἡ μονομαχία *μοναθλία*²⁹.

Τὸ βραβεῖον τοῦ ἀγῶνος, ἡ ἀμοιβή, ἐκαλεῖτο *ἄεθλον*³⁰, *ἀέθλιον*³¹, *ἔπαθλον*³², *θέμα*³³, ὁ Πίνδαρος δὲ εἶπε *μάτερ... ἀέθλων*³⁴ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, *ἀέθλων κράτος*³⁵ τὴν νίκην, *τέρμα ἀέθλων*³⁶ τὸ βραβεῖον καὶ *ἀέθλων*³⁷ *πιερὰ* τὸν στέφανον τῆς νίκης. Ἐν καὶ αἱ δυσκολίαι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἄθλων ἐπαρκῶς χαρακτηρίζονται διὰ τῶν *χαλεπὸς ἄθλος*³⁸ καὶ *χαλεπηρὸς ἄεθλον*³⁹, ἢ *χαρὰ* τῆς νίκης ὅμως ἦτο τόσον μεγάλη καὶ τὸ βραβεῖον τόσον γλυκύ, ὥστε ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Ἴπποκράτης ἐκάλουν

¹ Αἰσχύλ. Ἀποσπ. 312. ² Αἰσχύλ. Προμ. 257. ³ Σοφ. Ἡλ. 49. 682. ⁴ Σοφ. Τραχ. 36.

⁵ Σοφ. Τραχ. 506. ⁶ Ἀνθ. Παλ. 12, 143. Πλουτ. 2. 724 Β. ⁷ Πινδάρ. Ἴσθμ. 5. 3.

⁸ Ἀνθ. Παλαν. 16, 94. ⁹ Ὀππ. Κυν. 1. 195. ¹⁰ Νικητ. Εὐγεν. 5. 346.

¹¹ Εὐσεβ. Ἐκκλησι. Ἱστορ. III, 4, 9 (ἔκδ. Ed. Schwartz, II σ. 194). ¹² Ἀνθ. Παλ. 12, 68.

¹³ Λουκ. Λεξιφ. 11. ¹⁴ Φίλων 1. 646. ¹⁵ Λουκ. π. Διαβολ. 12. ¹⁶ Νικητ. Εὐγ. 5. 337.

¹⁷ Ἀριστοτ. Ρητορ. 1. 5 (1361b). ¹⁸ Ἀνθ. Παλαν. 99. ¹⁹ Χρησμ. παρὰ Διον. Χρ. 31, 97.

²⁰ Θησ. Ἐρ. Στεφ. ²¹ Θέογν. 257. ²² Πλάτ. Νόμ. 833 c.

²³ Πολυβ. 5, 64. 6. Dittenberger, S. I. G. 1073, 24.

²⁴ Ἀνθ. Π. 5. 294. *βούπαλις ἀεθλοσύνη* Ἀνθ. Παλαν. 16, 67. ²⁵ Σχόλ. Πινδ. Νεμ. 3.11.

²⁶ Εὐστ. Πονημ. 173. 25. ²⁷ Πλάτ. Νόμ. 868 α. 935 β. ²⁸ Inscr. Gr. 7, 530, 3.

²⁹ Νικητ. τοῦ Χων, Χρον. 16 Α. ³⁰ Ἰλ. Ψ' 413. 620. 748. ³¹ Ἰλ. Γ' 124. Ψ' 748. Ὀδ. 9' 108.

³² Εὐρ. Φοιν. 52. Πλουτ. Φλαμ. 15. «καὶ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα ὑπὸ τῶν πολλῶν ἔπαθλα ἄθλια καλοῖτ' ἄν» Πολυδ. Γ' 143. Καὶ ῥῆμα *ἐπαθλοκομῆω* Inscr. Gr. 7, 3226, γυμνάζω τινὰ πρὸς ἀγῶνα.

³³ A. Boeckh, C. I. G. 2758. 1. 2. ³⁴ Πινδάρ. Ὀλ. 8. 2. ³⁵ Πινδάρ. Ἴσθμ. 8. 7.

³⁶ Πινδάρ. Ἴσθμ. 4. 115. ³⁷ Πινδάρ. Ὀλ. 14. ³⁸ Ἡσιόδ. Θεογν. 800.

³⁹ Μίμνερμ. παρὰ Σπράβ. Α' 47.

τουτο πυραμοῦς¹. Πυραμοῦς ἦτο ἐν εἶδος γλυκίσματος ἀπὸ ἐψημένον σῖτον καὶ μέλι².

Τὸ ἐπίθετον ἀέθλιος ἐσήμαινε τὸν τυγχάνοντα τοῦ βραβεῖου ἢ τὸν ἀγωνιζόμενον δι' αὐτό, ὅπως λ. χ. Ἴππος καλὴ καὶ ἀεθλίη³ Ἴππος ἀγωνιζομένη δι' ἵπποδρομικούς ἀγῶνας, ἀέθλιος Ἴππος⁴ ὁ ἀγωνιστικός Ἴππος καὶ μῆλον ἀέθλιον⁵ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος.

Ἄεθλοφόρος⁶ ἢ ἀθλοφόρος⁷ ἢ ἀθληφόρος⁸ ἦτο ὁ ἀποκομίζων τὸ βραβεῖον, ὁ νικητής, ἀθλοθετῆρ⁹ ἢ ἀθλοθέτης¹⁰ ὁ ἐπιδικάζων τὰ βραβεῖα, ὁ κριτής τοῦ ἀγῶνος. ἀθλοθεσία δὲ ἢ ἀθλοθεσία¹¹ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀθλοθέτου.

Ὁ ἄθλος, ὁ ἀγών, συνωδεύετο πάντοτε καὶ ὑπὸ ρήματος ἐνδεικτικοῦ τοῦ πνεύματος τῆς διεξαγωγῆς του, ὡς λ. χ.: ἀεθλον ἐφήμι¹², προυτίθεμαι ἀθλον¹³, τελέων ἀέθλους¹⁴, πειρῶμαι ἀέθλου¹⁵, ἀεθλον ἐπιτάσσω¹⁶, ἀριστεύω ἐν ἀέθλοις¹⁷, ἐπασκέω ἀέθλοισιν ἐφήβους¹⁸, ἀέθλοισι κτερείζω¹⁹ κλπ. Τὸ ρῆμα ἀεθλεύω εἶχε τὴν σημασίαν τοῦ ἀγωνίζομαι διὰ τὸ βραβεῖον, ἀμιλλῶμαι, μάχομαι, παλαίω, ἀπαντᾷ δὲ συχνότατα εἰς τὰ Ὀμηρικά ἔπη²⁰ μετὰ τοῦ κοινοτέρου τύπου ἀθλέω²¹. Ἐκ τῶν ρημάτων τούτων παρήχθησαν τὰ σύνθετα καταθλέω²² καταβάλλω εἰς τὴν πάλην, νικῶ εἰς τὸν ἀγῶνα ἢ καταγυμνάζω ἑαυτόν²³, διαθλέω²⁴ ἀπελπιστικῶς ἀγωνίζομαι πρὸς τινὰ ἢ ἀγωνίζομαι συνεχῶς μέχρι τέλους²⁵, προαθλέω²⁶ προαγωνίζομαι, συναθλέω²⁷ συναγωνίζομαι, ὑπεραθλέω²⁸ ὑπεραγωνίζομαι καὶ συνδιαθλέω²⁹ ἀγωνίζομαι μαζὶ μέχρι τέλους.

Ὁ ἐκ τοῦ ἐπικοῦ καὶ ἰωνικοῦ ἀεθλητῆς (ἀεθλεύω) τύπος ἀθλητῆς³⁰ ἐσήμαινε α) κατὰ τοὺς ἥρωικούς χρόνους τὸν ἀγωνιστὴν, τὸν ἔμπειρον τῶν ἄθλων, β) κατὰ τοὺς ἱστορικούς χρόνους, ἐκεῖνον ὅστις κατόπιν πόνων καὶ μόχθων ἀπέκτησεν εὐστροφίαν καὶ ἰσχὺν καὶ εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας ὑπεροχῆς ἔνεκεν ἢ χάριν τέρψεως ἡγωνίζετο διὰ τὴν δόξαν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς πατρίδος του καὶ γ) κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ «ἐπαγγελματισμοῦ» ἐκεῖνον, ὅστις ἡσχολεῖτο περὶ τὴν «ἀθλητικὴν», τὴν τέχνην διὰ τῆς ὁποίας ἐγένοντο ἄριστοι οἱ ἀθλούμενοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἢ δὲ προπαρσκευῆ διὰ τοῦτο ἦτο τὸ κύριον ἔργον αὐτῶν. Ὁ ἀθλητῆς ἐκαλεῖτο ἐπίσης ἀσκη-

¹ Ἀριστοφ. Θεσμ., 94. Ἴπποκρ. 227. ² Ἀθην. 114β. ³ Θεόγν. 257.

⁴ Καλλιμ. εἰς Δηλ. 113. ⁵ Ἀνθ. Παλ. 9. 637. ⁶ Ἰλ. Χ' 22. Πινδάρ. Ὀλ. 4. 15.

⁷ Ἰλ. Γ' 124. Πινδάρ. Ὀλ. 7. 13. ⁸ Δίδυμος. Α' 777α. ⁹ Inscr. Gr. V, 1 ἀρ. 456.

¹⁰ Πλάτ. Νόμ. 764d. ¹¹ Ἀριστοφ. ἀποσπ. 585 ¹² Ὀδ. τ' 576. ¹³ Εὐρ. Ἐλ. 42-43.

¹⁴ Ὀδ. γ' 262. ¹⁵ Ἰλ. Ψ' 707. ¹⁶ Ἡροδ. 4. 43. ¹⁷ Πινδάρ. Νεμ. 11. 18.

¹⁸ Ἐλλην. Ἐπιγρ. 967. 3. ¹⁹ Ἰλ. Ψ' 646. ²⁰ Ἰλ. Δ' 389. Ψ' 274. 737.

²¹ Ἰλ. Η' 453, Ο' 30. ²² Πλουτ. 2. 80. ²³ Πλουτ. 2 F. ²⁴ Αἰλιανῶς, Ποικ. Ἱστορ. 5. 6.

²⁵ Κλήμ. Ἀλ. 29. ²⁶ Σχόλ. Πινδάρ. Ὀλ. 7. 81. ²⁷ Ἐπιστ. πρὸς Φιλίπ. δ' 3.

²⁸ Achmets Ὀνειροκριτ. 10. ²⁹ Εὐαγρίου, Ἐκκλ. Ἱστορ. 1. 13. (σ. 267, 39).

³⁰ Ὁ Ξενοφῶν χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν ἰδιώτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τακτικὸν ἀθλητὴν. Ἀπομν. 3.7. 7. Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ. 3. 8, 8.

τήσ¹ και *επασκητής*². Ἦτο δὲ ἡ λέξις ἀσκητής εἰς σημασίαν ἀντίθετος πρὸς τὴν λέξιν «ιδιώτης», πολλάκις δὲ ἡ πρώτη τούτων, ἡ ὁποία κυρίως σημαίνει ἀθλητής, συγχέεται πρὸς τὴν τελευταίαν. Ὁ Ὅμηρος πρῶτος ἀναφέρει τὴν λέξιν *ἀθλητήρ* (εἰς τὴν Ὀδύσειαν, θ' 164) μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐμπείρου τῶν ἄθλων, τῶν ἀγῶνων. Ὅταν ὁ Εὐρύαλος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκινόου, προσέβλεπε τὸν Ὀδυσσεύα, εἰπὼν εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἐμπειρον ἀγῶνων, οὐ γὰρ... *δαήμονι φωτὶ εἴσκω ἄθλων*³, τὸν ἐχαρὰκτῆρισε τέλος ὅτι εἶναι πολὺ μακρὰν τοῦ νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς ἀθλητὴν οὐδ' *ἀθλητῆρι ἔοικας*⁴. ἀλλ' ὁ ἀθλητικώτατος Ὀδυσσεὺς τοῦ ἀπαντᾷ: Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀμαθὴς ἀγῶνων: *ἐγὼ δ' οὐ νῆις ἀέθλων*⁵. τούναντίον μάλιστα εἶμαι ἐκ τῶν πρώτων, ἐφ' ὅσον ἐστηριζόμεν εἰς τὴν νεότητά μου καὶ τὴν δύναμιν τῶν βραχιόνων μου. Τώρα ὅμως μὲ ἐβάρυνον αἱ θλίψεις καὶ αἱ δυστυχίαι, διότι ὑπέφερα πολλὰ ὅτε ἐπολέμουν εἰς τὰς μάχας καὶ διεπέρων τὰ φρικτὰ τῆς θαλάσσης κύματα. Ἀλλὰ καὶ ὅπως ἔχω καὶ μολοῦντι ὑπέφερα πολλὰ, θ' ἀγωνισθῶ: *πειρήσομ' ἀέθλων*⁶.

Αἱ συνώνυμοι λέξεις: ἀεθλητής, ἀθλητήρ καὶ ἀθλητής καθὼς καὶ τὸ ἰδεῶδες τὸ ὁποῖον αὐταὶ ἐκφράζουσι εἶναι δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς ἰδιοσυγγρασίας. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐσέβιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ἀγωνιστὰὶ ἐκλήθησαν ἀθληταὶ ἐκ τοῦ Ἀεθλίου, υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Πρωτογενείας, πρώτου βασιλέως τῆς Ἥλιδος, ὅστις εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἔθηκεν ἀγῶνα ἐπὶ *διαπειρα* τῶν αὐτοῦ παιδῶν⁷. Ὁ Πίνδαρος μεταχειρίζεται εἰς τὰς Ὠδὰς του⁸ ἀμφοτέρους τοὺς τύπους *ἀεθλητής* καὶ *ἀθλητής*, μνημονεύει ἐπίσης τὴν συνώνυμον λέξιν *γυιοδάμας*⁹ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐκεῖνου ὁ ὁποῖος δαμάζει τὰ μέλη του, ἀκριβῶς ὅπως ὁ μὲν Οἰνόμαος καλεῖ τοὺς ἀθλητὰς *ἄνδρας πεφαινευμένους*¹⁰, διὰ τὴν σωμαστικὴν καὶ τὴν ἀναγκοφαγίαν των, ὁ δὲ Ἡσύχιος *επασκητίας*. Ὁ ἀγαπῶν τοὺς ἀγῶνας ὠνομάζετο *φιλαθλητής*¹¹, ὁ δὲ συναθλεύων *συναεθλευτής*¹² καὶ ἡ ἀγωνίστρια, ἡ ὁποία ἠγωνίζετο χάριν βραβείου, *ἀθλήτρια*¹³.

Ἀθλητικὸς ἐκαλεῖτο ἐκεῖνος ὅστις ἀνῆκεν ἢ ὁ ἐπιτήδειος, ὁ κατάλληλος εἰς ἀθλητὴν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλούταρχος λέγει *ἀγῶνες ἀθλητικοί*¹⁴. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων

¹ Ἀριστοφ. Πλ. 585. Πλάτ. Πολ. 403 Ε'. «καὶ εἴ τις γε ἀσκητής... ἀξιόνομος γενόμενος ἀναγνώσιτος διατελέσειεν» Ξεν. Κυρ. 1. 5, 10. ἀσκητὸς Σιμων. 157, ὁ γεγυμνασμένος Πλουτ. Λυκ. 30. πρβλ. Ἰπποκρ. π. Διαίτ. Ὁξ. 384, Ξεν. Κυρ. 2. 1, 19. *σωμασκητής* Διογ. Λαέρτ. 8. 46, ὁ ἀσκήων τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, συνασκητής, BOISSONADE, Anecd. 4. 160, ὁ ὁμοῦ ἀσκούμενος· *σωμασκίας* Πολυδ. Γ' 154 ὁ σωματικῶς ἀσκούμενος. ² Ἡσύχιος. ³ Ὀδ. θ' 159 - 160. ⁴ Ὀδ. θ' 164 ⁵ Ὀδ. θ' 179.

⁶ Ὀδ. θ' 184 ⁷ Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. (ἔκδ. Schoene I σελ. 192).

⁸ Πινδάρ. Νεμ. 5, 90.10,95. ⁹ Πινδάρ. Ἰσθμ. 5. (4), 75.

¹⁰ Σχόλ. Οἰνομ. παρ. Εὐσεβ. ἐν Εὐαγ. Πρ. 232 c. ¹¹ Πλουτ. 2. 631 α.

¹² Εὐσταθ. Ποιημ. 307. 12. ¹³ Ἀθην. Ἀλεξ. 2. 166. ¹⁴ Πλουτ. 2. 724 F.

συγγραφέντων γίνεται σπανίως χρήσις τοῦ ὄρου *ἀθλητικῆ*¹ μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ οὐσιαστικοῦ τέχνη. Ἀναφέρεται ὅμως *ἀθλητικῆ ἕξις*², ἰδιαιτέρα κατάστασις τῶν ἀθλητῶν, *ἀθλητικῆ διάθεσις*³, διαστροφή τῆς θρέψεως, *ἀθλητικῆ σχέσις*⁴, ἡ κατάστασις τοῦ ἀθλητοῦ, *ἀθλητικῆ φιλοσοφία*⁵, ἡ δίκαια εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλοντο οἱ ἀθληταὶ νὰ τρέφονται μὲν γενναίως, νὰ ἀπέχουν δὲ σαρκικῆς ἡδονῆς, *ἀθλητικῆ ἐπιτήδευσις*⁶, ἄσκησις νόσου, ὅχι ὑγείας καὶ *ἀθλητικῆ ἀμετρία*⁷, ἀθλητικῆ δυσαναλογία.

Ὁ νεοελληνικὸς ὄρος *ἀθλητισμὸς* σημαίνει τὴν ἀμιλλαν εἰς προαγωγὴν καὶ ἐπίδειξιν τῆς μυϊκῆς ἰσχύος, τῆς ἐπιδειξιότητος καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὅταν μὲν χρησιμοποιῶται ὡς γενικὸς ὄρος περιλαμβάνει ὅλους γενικῶς τοὺς κλάδους τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, πλὴν τῆς γυμναστικῆς, τῶν παιδιῶν καὶ τῆς ρυθμικῆς, ὅταν δὲ, ὡς εἰδικός, μόνον τὰ ἀγωνίσματα τοῦ καλουμένου κλασσικοῦ ἢ ἑλαφροῦ ἀθλητισμοῦ, δρόμους, ἄλματα καὶ ρίψεις. Εἰς τὴν περίπτωσιν π. χ. τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ ἀθλητισμοῦ ὡς «ἀθλητισμοῦ» καὶ ὄχι ὡς «ἀγωνιστικῆς» ἢ «γυμναστικῆς» ἢ «σωματικῆς ἀγωγῆς» γίνεται εἰδικὴ χρῆσις τοῦ ὄρου τούτου, διότι τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα τῶν ἀθλημάτων τῶν Κρητομυκηναϊκῶν χρόνων, ἀνήκουν, ὅπως διεξήγοντο, εἰς τὴν τάξιν τῶν «φυσικῶν ἄθλων», τῶν κατορθωμάτων, ὅπως τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ὄχι τῶν ἀγωνισμάτων, ὡς ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως περὶ τὴν πυρὰν τῆς σοροῦ τοῦ Πατρόκλου. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ Κρητομυκηναϊκὰ ἀθλήματα ἐτελοῦντο χάριν ἐπιδείξεως καὶ ὄχι μὲ ἀνταγωνιστικὸν πνεῦμα, εἶχον περισσότερον θρησκευτικὸν καὶ ὀλιγώτερον γυμναστικὸν χαρακτῆρα, ἀπέβλεπον δὲ κυρίως πρὸς πολεμικοὺς καὶ μεταγενεστέρως μόνον πρὸς παιδαγωγικοὺς σκοποὺς.

ΑΓΩΝ — ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ

Ἡ λέξις *ἀγωνιστικῆ* συνδέεται ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ ρῆμα ἄγω⁸, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ἀγών, εἶχε δὲ τὸ ρῆμα τοῦτο τὰς σημασίας: ὀδηγῶ, ἀνατρέφω, παιδεύω, τελῶ, τηρῶ, ἐορτάζω. Ἡ λέξις ἀγών ἐσήμαινε: συνάθροισις, συνέλευσις, *ἴζανεν εὐρὸν ἀγῶνα*⁹, ἡ συνέλευσις πρὸς θεωρίαν ἀγῶνων, ἄθλων· *Ἐπερβορέων ἀγῶν*¹⁰, ὁ τόπος

¹ Πλάτ. Ἴμπ. μείξ. 282. Πλουτ. Φιλοποίμ. 3. ² Ἀριστ. Ἀθην. Πολιτ. 1388 b. 10.

³ Ἰπποκρ. περὶ τροφῆς 34 ἐν IX. 110 L. ⁴ Διογ. Λαερτ. 5. 67. ⁵ Πλουτ. 724 E.

⁶ Γαλην. Προτρεπτικὸς Κεφ. ΙΑ' Ι (σελ. 29 Kühn.)

⁷ Γαλην. Περὶ μικρᾶς σφαίρας Κεφ. Γ' (ἐν V 805, Kühn.)

⁸ «νεῖκος ἄγειν» Πινδάρ. Πυθ. 9. 54, «ἄγειν τὰ Ὀλύμπια» Ἡροδ. 8, 26.

⁹ Ιλ. Ψ' 258. «Μυρμιδόνες . . . ὄν παλαίφατον ἀγοράν», Πινδάρ. Νεμ. 3. 14 (24)· ἀγορά, ὁ τόπος συνόδου φυλῆς ἢ λαοῦ χάριν πανηγύρεως ἢ ἀγῶνων.

¹⁰ Πινδάρ. Πυθ. 10. 47.

όπου ἠγωνίζοντο, ἢ κονίστρα, βήτην ἐς μέσον ἀγῶνα¹, ἢ συνέλευσις ἢ συνάθροισις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μεγάλους ἐθνικούς ἀγῶνας των, ὁ ἐν Ὀλυμπίῃ ἀγών², ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἄμιλλα περὶ βραβεῖου κατὰ τοὺς ἀγῶνας, ὅπως λ.χ. γυμνικός ἀγών³, ἢ ἄμιλλα περὶ τὴν γυμναστικήν, ἀγὼν χάλκεος⁴, κατὰ τὸν ὅποιον ὡς βραβεῖον ἐτίθετο ἀσπίς ἐκ χαλκοῦ καὶ ἀγῶνες οἱ ἐπὶ λαμπάδι⁵, οἱ ἀγῶνες τῆς λαμπαδηδρομίας.

Οἱ ἀγῶνες διεκρίνοντο εἰς ἐπιταφίους, θείους, τριετηρικούς, πεντετηρικούς, εἰσελαστικούς κλπ., ἀγὼν ἐπιτάφιος⁶ ἦτο ὁ τελούμενος εἰς τιμὴν τοῦ ἀποθανόντος, θεῖος ἀγών⁷, ὁ ἀγὼν πρὸς τιμὴν θεοῦ τινος, ἀγὼν τριετηρικός⁸, πεντετηρικός⁹, ὁ ἀνὰ πᾶν τρίτον ἢ πέμπτον ἔτος, εἰσελαστικός ἀγών¹⁰ ὁ τελούμενος κατὰ θριαμβευτικήν εἴσοδον. Ὅταν ὡς βραβεῖον ἐδίδετο στέφανος ὁ ἀγὼν ἐκαλεῖτο ἀγὼν στεφανηφόρος¹¹ ἢ ἀγὼν στεφανίτης¹² ἢ μνησιστέφανος ἀγών¹³ ἢ ἀγὼν φυλλίτης¹⁴. ὅτε δὲ τὸ βραβεῖον ἀπετελεῖτο ἐκ χρημάτων χρημαίτης ἀγών¹⁵ ἢ θεματικός ἀγών¹⁶ ἢ ἀργυρίτης ἀγών¹⁷. Ἐναφέρεται ἐπίσης δωρίτης ἀγών¹⁸, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ νικητὴς ἐλάμβανε δῶρον καὶ ἡμιταλαντιαῖος ἀγών¹⁹ μὲ βραβεῖον ἡμισυ τάλαντον.

Φιλάγων²⁰ ἢ φιλαγωνιστικός²¹ ἦτο ἐκεῖνος ὅστις ἠγάπα τοὺς ἀγῶνας, προάγων²² ἢ προαγών²³ ὁ προκαταρκτικός ἀγών, ἐπάγων²⁴ ὁ ἔκτακτος ἀγών καὶ εὐάγων²⁵ ὁ ἐπιτυχὴς ἀγών.

Ὁ ἀγὼν ἐδηλοῦτο καὶ διὰ τῶν λέξεων δῆρις²⁶, ἄμιλλα²⁷, ἀμίλλημα²⁸, διαπαραιριβή²⁹. Ἐντεῦθεν ἀδήριος³⁰ ἢ ἄδηρις³¹, ὁ ἀνευ ἀγῶνος καὶ ἄμιλλα ἵππων³² ὁ ἀγὼν ἵπποδρομίας, ὀμφάρματος ἄμιλλα³³ ὁ ἀγὼν ταχέων ἀρμάτων, τέθριππος ἄμιλλα³⁴ ὁ ἀγὼν τεθρίππων ἀρμάτων, χορῶν ἄμιλλα³⁵ ὁ ἀγὼν χορῶν καὶ ἄμιλλα σταδίου³⁶ ὁ σταδιαῖος ἀγών.

¹ Ἰλ. Ψ' 685. Παροιμία «ἔξω ἀγῶνος», ἔξω τῆς σειρᾶς ἢ τοῦ δρόμου, ἔξω τοῦ σημείου ἢ τοῦ σκοποῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου βᾶλλον οἱ ἀγωνιζόμενοι.

² Ἡροδ. VI. 127 «ὁ Ὀλυμπιακὸς ἀγών», Ἀριστοφ. Πλ. 583.

³ Πλάτ. Νομ. 658α. ⁴ Πινδάρ. Νόμ. 10. 41. ⁵ Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 385. ⁶ Διοδ. 17. 117. ⁷ Ἰλ. Η' 298. ⁸ A. Boeckh, C. I. G., 1420, 6. ⁹ Πλουτ. 2. 748 F.

¹⁰ A. Boeckh, C. I. G., 2932, 3426. ¹¹ Ἡροδ. 5. 102. ¹² Ἀριστοτ. Ρητορ. 1. 2. (1357α).

¹³ Πινδάρ. παρ' Εὐσταθ. Πονηματ. 56. 22. ¹⁴ Παλαίφ. 37. ¹⁵ A. Boeckh, C. I. G., 2374.

¹⁶ Πολυδ. Γ' 153. ¹⁷ Λυγκεὺς παρ' Ἀθην. 584 c. ¹⁸ Πλουτ. 2. 820 c.

¹⁹ A. Boeckh, C. I. G. 2810, 20. ²⁰ Ἀνθ. Παλ. 7. 708. ²¹ Σχόλ. Πινδάρ. Ἰσθμ. 4. 47.

²² Ἡρωδ. Διαν. Α' 24. 1. ²³ Πλάτ. Νόμ. 796 d. ²⁴ A. Boeckh, C. I. G., 3491.

²⁵ Πινδάρ. Νεμ. 10. 71. ²⁶ Ἰλ. Ρ' 158

²⁷ Ἡροδ. 7. 44. «καταβατιὸν ἐπὶ τὴν ἄμιλλαν» Πλάτ. Νόμ. 833 d. «μητ' εἰς χορῶν ἄμιλλαν ἐξέλθης ἐμοί» Εὐρ. Ἐκ. 226, μήτε νὰ τολμήσης νὰ ἔλθης εἰς ἄμιλλαν χειρῶν ἐναντίον μου.

²⁸ Σοφ. Ἡλ. 493. ²⁹ Καίν. Διαθ. Α' Τιμ. ζ' 5. ³⁰ Ἰλ. Ρ' 42. ³¹ Ἀνθ. Παλ. 7. 440.

³² Ἡροδ. 7. 196. ³³ Σοφ. Οἶδ. Κ. 1063. ³⁴ Εὐριπ. Ἐλ. 386-87. ³⁵ Πλάτ. Νόμ. 834 E.

³⁶ Πλάτ. Νόμ. 833 A'.

Ἐκ τῆς λέξεως ἀγῶν παρήχθησαν αἱ λέξεις ἀγώνιος καὶ ἐναγώνιος δηλαδὴ ἐκεῖνος ὅστις ἀνῆκεν ἢ εἶναι κατάλληλος εἰς τὸν ἀγῶνα ἢ ἀγωνίζεται εἰς ἀγῶνας. Ὁ Σιμωνίδης λέγει ἀγώνιος ποῦς¹, ὁ Πίνδαρος ἀεθλος ἀγώνιος² τὸ βραβεῖον τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐναγώνιος παῖς³, ὁ παῖς ὅστις ἀγωνίζεται ὁ Ἀριστοτέλης νῖκαι ἐναγώνιοι⁴. Ὁ Ἑρμῆς, ὡς προστάτης τῶν ἀγῶνων, εἶχε τὸ ἐπώνυμον ἀγώνιος⁵, καθὼς καὶ ὁ Ζεὺς ὡς ἔφορος καὶ κριτὴς τοῦ ἀγῶνος⁶. Περὶ τοῦ Αἰσχύλου, ἀναφέροντος εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὰς Ἰκέτιδας ἀγῶνιοι θεοί⁷, μερικοὶ νομίζουν ὅτι ἐννοεῖ καὶ τοὺς δώδεκα μεγάλους θεοὺς ὡς προστάτας τῶν κινδύνων, ἄλλοι δὲ τοὺς θεοὺς οἱ ὅποιοι προΐσταντο τῶν μεγάλων ἀγῶνων, δηλαδὴ τὸν Δία, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἑρμῆν. Ὁ Εὐστάθιος ἐξ ἄλλου θεωρεῖ ὡς «ἀγωνίους θεοὺς» τοῦ Αἰσχύλου ὅσους ἐλατρεύοντο εἰς κοινὸν βωμόν, ὡς εἰς ἀγῶνα, δηλ. συνέλευσιν⁸. Οἱ «ἀγῶνιοι θεοὶ» ἐκαλοῦντο καὶ ἐναγῶνιοι⁹.

Ἀγωνία¹⁰ ἦτο ἡ ἀμιλλα διὰ τὴν νίκην, ὁ ἀγῶν καὶ ἡ γυμναστικὴ ἀσκησις, ἡ πάλη καὶ τὰ παρόμοια¹¹, ἡ καθόλου δὲ ἀσκησις, ἡ γυμνασία¹². Διὰ τοῦτο καὶ ἐλέχθη ἀγωνίας σθένος¹³, ἀγῶνιον εὐχος¹⁴, οὐδ' ἀνδροκμητίας προσφέρων ἀγωνίας¹⁵.

Ἡ πάλη, ἡ ἀμιλλα, ἡ συμπλοκή, ὁ ἀγῶν, τὸ κατόρθωμα ἐκαλεῖτο ἐπίσης ἀγώνισμα¹⁶. Ὁ Ξενοφῶν χαρακτηρίζει μὲ τὸν ὄρον τοῦτον ἐπιτυχεῖς ἐπιδείξεις εἰς τὴν ἱππασίαν¹⁷ καὶ ὁ Θουκυδίδης κατόρθωμά τινας διὰ τὸ ὅποιον δύναται νὰ σεμνύνεται¹⁸.

Ἀγωνισμὸς¹⁹ ἦτο ἐπίσης ἡ ἀμιλλα καὶ ἀγώνισις²⁰ τὸ νὰ ἀγωνίζεται τις ὑπὲρ βραβεῖου. Ἐκ τούτου δὲ καταγωνισμὸς²¹ ἢ καταγώνισις²² ἐκαλεῖτο ἡ νίκη. Ἀγωνάριον²³ ἐλέγετο εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μορφὴ σχολικῆς ἐξετάσεως ἢ ἀμιλλῆς, ἀγωνικὸς²⁴ δὲ ὁ ἀρμόδιος ἢ ἐπιτήδειος εἰς ἀγῶνα, ἐπαγώνιος²⁵ ὅστις ἐβοήθει εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐξαγώνιος²⁶ ὁ ἀποκεκλεισμένος τοῦ ἀγῶνος, συναγώνισμα²⁷ ἢ συναγωνισμὸς ἢ βοήθεια, ἡ σύμπραξις εἰς τὸν ἀγῶνα, προαγώνισμα²⁸ ὁ προηγούμενος ἀγῶν καὶ ἀνταγώνισμα²⁹ ἢ ἀνταγώνισις³⁰ ὁ ἀγῶν ἐναντίον ἄλλου, ὁ ἀντίπαλος ἀγῶν.

Καθὼς ἡ λέξις ἀθλος οὕτω καὶ ἡ λέξις ἀγῶν ἐξεφράζετο μετὰ τῶν ρημάτων

¹ Σιμων. 29. ² Πινδάρ. Ἰσθμ. 5. 9. ³ Πινδάρ. Νεμ. 6. 23.

⁴ Ἀριστοτ. π. Ἄρ. κ. Κακ. 5. 6. ⁵ Πινδάρ. Ἰσθμ. 1. 85. ⁶ Σοφ. Τραχ. 26.

⁷ Αἰσχύλ. Ἀγαμ. 513. Ἰτ. 189. 242. 332. 335. ⁸ Πρβλ. Πλάτ. Νόμ. 783 Α.

⁹ Πινδάρ. Πυθ. 2. 18. ¹⁰ Ἡροδ. 2. 91. Πινδάρ. Ὀλ. 2. 94. Πυθ. 5. 151.

¹¹ Ἰπποκρ. π. Ἀρθ. 787. Πλάτ. Μένων 94 Β, Νόμ. 765 c. ¹² Πλάτ. Γοργ. 456 d. Πολ. 618 Β.

¹³ Πινδάρ. Πυθ. 5. 151. ¹⁴ Πινδάρ. Ὀλ. 10. 74. ¹⁵ Εὐριπ. Ἰκ. 525.

¹⁶ «ἀγώνισμα κατὰ τὰ ἀθλα». Α. Boeckh, C. I. G., 2741, 21. «οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα προσαίτιος» Λουκ. Εἰκ. 12. ¹⁷ Ξενοφ. Ἰππαρχ. 3, 5. ¹⁸ Θουκ. 8. 12. ¹⁹ Θουκ. 7. 70. ²⁰ Θουκ. 5. 50.

²¹ Πολυδ. Θ' 142. ²² Ἡσύχ. ²³ Hen. v. Herwerden, Lex. Gr. Suppl. ἐν λ.

²⁴ Διον. Ἀλικαρ. Ρητ. 6. ²⁵ Αἰσχύλ. Ἀγ. 512. ²⁶ Φίλων 2. 60. ²⁷ Πολυβ. 10. 43, 2.

²⁸ Ἀππ. Συρ. 22. ²⁹ Κλήμ. Ἀλεξ. σ. 15, 1 (ἐκδ. Ο. Stählin, τόμ. III).

³⁰ Γ. Παχυμέρη (σ. 222, 17. 272, 3. κ. ἀ. Βόνν.)

τὰ ὅποια ἦσαν ἐνδεικτικὰ τοῦ πνεύματος τῆς διεξαγωγῆς του, ὅπως λ. χ. κείται ἄεθλα ἐν ἀγῶνι¹, καθίημι τὸν ἀγῶνα², ἐφίστημι τὸν ἀγῶνα³, προσνέμω τοὺς γυμνικοὺς (ἀγῶνας) τοῖς θεοῖς⁴, τίθημι ἀγῶνα⁵, προκαλέω εἰς ἀγῶνα⁶, κηρύσσω ἀγῶνας⁷, συννευκοσμέω τοὺς ἀγῶνας⁸, θεωρέω ἀγῶνα⁹, κλπ. Τὰ ῥήματα ἐπίσης ἀγωνίζομαι¹⁰, ἀγωνιάω¹¹, ἀγωνιάζω¹² καὶ ἀγωνιεύω¹³ εἶχον τὴν σημασίαν τοῦ ἀμιλλῶμαι περὶ βραβεῖου καὶ μάλιστα εἰς δημοσίους ἀγῶνας, παλαίω, προσπαθῶ. Ἐκ τοῦ ἀγωνίζομαι προέκυψαν ἐκ συνθέσεως μετὰ προθέσεων τὰ ῥήματα: ἀνταγωνίζομαι ἀγωνίζομαι κατὰ τινος¹⁴ καὶ τίθεμαι ἐναντίον τινός ὡς ἀντίπαλος¹⁵, ἐπαγωνίζομαι¹⁶ ἀμιλλῶμαι πρὸς τινά, διαγωνίζομαι¹⁷ ἀγωνίζομαι ἀμιλλῶμενος πρὸς τινά, προσαγωνίζομαι¹⁸ ἀγωνίζομαι ἀκόμη, ἐξαγωνίζομαι¹⁹ διαγωνίζομαι, καταγωνίζομαι²⁰ ἀγωνίζομαι κατὰ τινος καὶ ὑπερισχύω, νικῶ²¹, συναγωνίζομαι²² ἀγωνίζομαι μετὰ τινος δίδων εἰς αὐτὸν βοήθειαν καὶ ἐπικουρίαν, ἐναγωνίζομαι²³ λαμβάνω μέρος εἰς ἀγῶνα, συνεπαγωνίζομαι²⁴ συνεπιφέρω νέον ἀγῶνα, προαγωνίζομαι²⁵ ἀγωνίζομαι πρότερον καὶ προδιαγωνίζομαι²⁶ διαμάχομαι, διαγωνίζομαι ἐκ τῶν προτέρων. Λεπταί, τέλος, ἀγωνιστικαὶ διακρίσεις καθωρίζοντο διὰ τῶν ῥημάτων: ἀνταγωνιστεύω²⁷ εἶμαι ἀνταγωνιστής, ἀντίπαλος, ἀγωνοθετέω διευθύνω τοὺς ἀγῶνας²⁸ καὶ προεδρεύω τῶν ἀγῶνων²⁹, διαγωνοθετέω³⁰ φέρω εἰς διαμάχην καὶ συναγωνιάω³¹ βοηθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα, συναγωνίζομαι. Χρήσις ἐγένετο καὶ τῶν κάτωθι ῥημάτων τὰ ὅποια εἶχον τὴν αὐτὴν περίπου μετὰ τοῦ ἀγωνίζομαι, ἀμιλλῶμαι σημασίαν: διαζηλεύομαι³², διαζηλοτυπέομαι³³, διαριστεύομαι³⁴ καὶ ἀμιλλέομαι³⁵.

Ἐκ τοῦ ἀγωνίζομαι παρήχθη ἡ λέξις ἀγωνιστής, ἡ ὁποία σημαίνει ἐκεῖνον ὁ ὅποιος ἀγωνίζεται, τὸν ἀντίπαλον, μάλιστα, κατὰ τοὺς ἀγῶνας³⁶. Ὁ Πλούταρχος καλεῖ ἀγωνιστὰς ἵππους³⁷ τοὺς ἡσκημένους διὰ τοὺς ἀγῶνας ἵππους, ὁ δὲ Ἴσοκράτης μὲ τὴν λέξιν ἀγωνιστής ἐννοεῖ καὶ τὸν φιλότιμον διδάσκαλον εἰς πᾶσαν τέχνην ἢ ἐπιστήμην³⁸. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους οἱ ὄροι ἀγωνιστής καὶ ἀθλητής ἦσαν ταυ-

¹ Ἰλ. Ψ' 273. ² Ὀμηρ. Ὀδ. εἰς Ἀπόλλ. ³ Ἡροδ. 1. 167. ⁴ Πλάτ. Νόμ. 828 c.

⁵ Ἡροδ. 2. 160. ⁶ Ξεν. Ἀπομν. 2. 3, 17. ⁷ Σοφ. Αἴας. 1240.

⁸ Archiv f. Papyrusf. 3, 134. Inscr. Gr. V, 2, 265. 7. ⁹ Ἡροδ. 8. 26.

¹⁰ Ἡροδ. 2. 160. ¹¹ Δημ. 534. 11. ¹² Ἐπιφανίου, Πανάρ. (ἐκδ. K. Holl, τ. 3, σ. 209, 19. 210. 7.) ¹³ Ἐπιφ. τόμ. Α'. σ. 786 (ἐκδ. Dindorf). ¹⁴ Ἡροδ. 5. 109. ¹⁵ Ξενοφ. Οἶκ. 10.12.

¹⁶ Πλουτ. Φαβ. 23. ¹⁷ Ξενοφ. Ἑλλ. 6.4.16. ¹⁸ Φιλοστρ. 700. ¹⁹ Εὐριπ. Ἡρ. Μαιν. 155.

²⁰ Πολυβ. 2. 42. 3. ²¹ Πολυβ. 2. 45. 4. ²² Ἀριστοφ. Θεσμ. 1061. ²³ Ἡροδ. 2, 160. 3.83.

²⁴ Πολυβ. 3. 118. 6. ²⁵ Θουκ. 4. 126. ²⁶ Διοδ. Ἐκλογ. 518, 14.

²⁷ Ἀριστοτ. Ρητορ. 1314b, 14. ²⁸ Θουκ. 3. 38. ²⁹ Δημ. 119. 13. ³⁰ Πολυβ. 26. 7. 7.

³¹ Χρησμ. Σιβ. 3.712. ³² Ἰππ. 28.25. ³³ Ἀθην. 588 E. ³⁴ Λογγιν. 13, 4. ³⁵ Ἡρόδ. 4.71.

³⁶ Ἡροδ. 2. 160. Ἴσοκρ. 2, 13. Ὁ ἀνταγωνιστής ἐκαλεῖτο καὶ ἀμιλλητῆρ ἢ ἀνθάμιλλος, ἡ δ' ἀντίζηλος ἀνθαμιλλήτρια. Σοφ. Ἄντ. 1065. Εὐρ. Ἴων 606. Νικητ. τοῦ Χων., Χρον. (σ. 666, 6 Βόνν.)

³⁷ Πλουτ. Θεμ. 25. ³⁸ Ἴσοκρ. περὶ Ἀντιδ. 201, 204.

τόσημοι, ὡς τοῦτο ἰσχυρίζεται καὶ ὁ Φιλόστρατος. Ὁ σημασιολογικὸς τοῦτος ταυτισμὸς διήρκεσε μέχρις ὅτου ἀνεφάνη ἡ ἐπίτονος εἰδίκευσις εἰς τὰ ἀγωνίσματα καὶ ὁ ἐπαγγελματισμὸς. Τότε, ἐνῶ ἡ λέξις ἀγωνιστῆς ἐχρησιμοποιεῖτο μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀθλητοῦ, ὅστις ἤσχολεῖτο μόνον περὶ τὰς ἀγωνιστικὰς καὶ γυμναστικὰς ἀσκήσεις πρὸς βελτίωσιν τῆς ὑγείας καὶ ἀνάπτυξιν τῆς σωματικῆς του ρώμης, ἡ λέξις ἀθλητῆς κατήντησεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος μετέχοντος τῶν ἀγώνων. Φάυλος ὁ Κροτωνιάτης λ. χ. ἦτο ἀγωνιστῆς καὶ ὄχι ἀθλητῆς μὲ τὴν μεταγενεστέραν τῆς λέξεως σημασίαν, διότι ἂν καὶ Πυθιονίκης δὲν εἶχε τὸν ἀθλητισμὸν ὡς κύριον ἔργον του, ἀλλὰ τὴν ναυτικὴν τέχνην ὡς ἐπάγγελμα, μετασχὼν μάλιστα καὶ ὡς κυβερνήτης ἰδίου πλοίου τῆς Κρότωνος εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος¹. Δωριεὺς ὁ Ρόδιος, περιοδονίκης, ἦτο ἐπίσης διάσημος εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἀντιπολίτευσίν του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀγωνιστῆς καὶ ὁ ἀθλητῆς ἀπέβλεπον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀτόμου ὁ πρῶτος διὰ τῆς γυμναστικῆς-ἀγωνιστικῆς καὶ διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ-ἀγωνιστικῆς ὁ ἕτερος, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ μὲν ἀθλητῆς ἐπέδιδεκε τοῦτο μὲ τὴν εἰδίκευσίν του εἰς ἓνα ἄθλον-ἀγώνισμα καὶ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, ἐνῶ ὁ ἀγωνιστῆς μὲ τὴν γενικὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὰ γυμνάσια καὶ τὰ ἀγώνισματα. Συνέβαινε κάποτε νὰ διαγωνίζωνται καὶ οἱ ἀγωνισταὶ πρὸς τοὺς ἀθλητὰς εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, δὲν ἀφιέρουν ὅμως ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν, ὅπως οἱ ἀθληταὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, διὰ νὰ παρασκευάζωνται εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους. Ἐκ τοῦ ἀγωνιστοῦ ἐδημιουργήθησαν ὁ συναγωνιστῆς² ὅστις λαμβάνει μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὸ βραβεῖον, ὁ ἀνταγωνιστῆς³ ὁ ἀντίπαλος, ὁ προαγωνιστῆς⁴ ὁ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ἄλλου τινός, ὁ ὑπεραγωνιστῆς⁵ ὁ πρόμαχος καὶ καταγωνιστῆς⁶ ὁ καταβάλων ἐν ἀγῶνι, ὁ νικητῆς. Ἐλέγοντο ἐπίσης δυσανταγώνιστος⁷ ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἦτο δύσκολον νὰ ἀνταγωνισθῇ κανεὶς, δυσκαταγώνιστος⁸ ὁ δυσκόλως νικώμενος, ἀνανταγώνιστος⁹ ὁ ἀκαταμάχητος, ἀξιαγώνιστος¹⁰ ὁ ἄξιος ἀντίπαλος, ἀνταγώνιστος¹¹ ἢ ἀνταγωνιστῆς¹² ὁ ἀντίπαλος καὶ ἀναγώνιστος ὁ ἄνευ ἀμίλλης ἢ ἀγῶνος¹³ ἢ ὁ μηδέποτε ἀγωνισθεὶς περὶ βραβεῖου¹⁴. Ὁ κριτῆς εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὁ πρόεδρος ἢ διευθυντῆς τῶν ἀγώνων, ἐκαλεῖτο ἀγωνοθέτης¹⁵ ἢ ἀγωνοθετῆρ¹⁶ ἢ ἀγωνάρχης¹⁷ ἢ ἀγωνοδίκης¹⁸, τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀγωνοθέτου, δηλαδὴ ἡ διευθύνσις ἢ συγκρότησις ἀγῶ-

¹ Ἡροδ. VIII, 47. Πaus. I, 9, 1. ² A. Boeckh, C. I. G., 3068₂₇.

³ Λουκιανοῦ. Διὰ Τραγ. 25. ⁴ Φύλων 2. 312. ⁵ Κύριλλ. Ἱεροσ. ἐν Κατ. 16. 9. σ. 185.

⁶ Ἰαμβλ. ἐν Βίῳ Πυθαγ. 63. ⁷ Διογ. Λαέρτ. 1. 2. 134. ⁸ Πολυβ. 15. 15, 8.

⁹ Πλουτ. Φωκ. 14c. ¹⁰ Νικητ. Χων., Χρον. (σ. 119, 23 Βόνν.) ¹¹ Πολυδ. Γ' 141.

¹² Ξενοφ. Κυρ. 1. 6. 8. ¹³ Θουκ. 4. 92. ¹⁴ Ξενοφ. Κυρ. 1. 5, 10. ¹⁵ Ἡροδ. 6, 127, 3.

¹⁶ Ἰαμβλ. ἐν βίῳ Πυθαγ. 14, 63. ¹⁷ Σοφ. Αἴας 572. ¹⁸ Ἡσύχ.

νων *ἀγωνοθεσία*¹ ἢ *ἀγωνοθήκη*², ὁ δὲ χρήσιμος ἢ ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν διάταξιν καὶ διεύθυνσιν τῶν ἀγῶνων *ἀγωνοθεικός*³.

Ἡ Ἀγωνιστικὴ ἢ ἀμιλλητικὴ τέχνη ἦτο ἡ τέχνη τοῦ νὰ ἀγωνίζεται τις, νὰ ἀμιλλᾶται, νὰ μάχεται. Ἀμφότεροι οἱ ὄροι ἀναφέρονται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος⁴. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης μνημονεύει *ἀγωνιστικὴ δύναμις*⁵ καὶ *ἀγωνιστικὴ σώματος ἀρετή*⁶. Διὰ τὴν ἀντιληφθῶμεν σαφέστερον τὴν διαφορὰν «Ἀθλητισμοῦ καὶ Ἀγωνιστικῆς» σημειοῦμεν ὅτι εἰς τὴν μελέτην μας «Ἑλλάς καὶ Ἀθλητισμός» ὁ ἐν αὐτῇ Ὀμηρικὸς ἀθλητισμός⁷ θὰ ἔπρεπε ἐπὶ τὸ ὀρθότερον νὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς «Ὀμηρικὴ ἀγωνιστικὴ», διότι οἱ ἀγῶνες κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν, κυρίως, ἀπετέλουν τὸ κύριον μέρος τῶν ἐπιταφίων ἐορτῶν τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ ἦσαν τὸ οὐσιωδέστερον χαρακτηριστικὸν τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς κατὰ τοὺς Ὀμηρικὸς χρόνους.

Γενικῶς, *ἀγωνιστικός* ἢ *ἀγωνιστήριος*⁸ ἢ *καταγωνιστικός*⁹ ἢ *ἀμιλλητήριος*¹⁰ ἐκαλεῖτο ὁ ἐπιτήδεις, ὁ κατὰλληλος δι' ἀγῶνα, ὁ γενναῖος, ὁ τολμηρός, ὁ ἱκανὸς διὰ τὴν νίκην, ἰδίως κατὰ τοὺς δημοσίους ἀγῶνας. Ὁ Πλάτων διασώζει καὶ τὸν τύπον εἰς οὐδέτερον: *ἀγωνιστικόν*¹¹.

*Ἀγωνιστήριον*¹² ἐκαλεῖτο ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον διεξήγετο ὁ ἀγὼν, ἐκαλεῖτο δὲ καὶ *ἀμιλλητήριον*¹³, ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἠμιλλῶντο. *Ἀγωνιάτης*¹⁴ ἐκαλεῖτο ὁ νευρικός ἀνθρώπος, ὁ ἀνήσυχος, *ἀγωναλεῖς*¹⁵ χορευταὶ καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνοπλίων θεῶν, *ἀγωνίστρια*¹⁶ ἢ ἀθλήτρια καὶ *ἀγωνοθέτις*¹⁷ ἢ πρόεδρος ἢ διευθύντρια τῶν ἀγῶνων.

ΓΥΜΝΑΣ - ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ

Ἡ λέξις *γυμναστικὴ* εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ἔχουσα δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ *γυμνάζειν* (γυμνὸν ἀσκεῖν τὸ σῶμα) σημαίνει τὴν σωματικὴν ἄσκησιν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὅπως τονίσουν ὅτι ὁ πρωταρχικὸς ὄρος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μιᾶς πλήρους ἀποδόσεως τῆς σωματικῆς δραστηριότητος εἶναι ἡ ἄσκησις τοῦ σώματος γυμνοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ρῆμα *γυμνάζω* καὶ τὸ παράγωγον *γυμναστικὴ*, ἐκάλουν τὸν ἀθλητὴν *γυμνάδα*¹⁸. Οὕτω *γυμνάς* ἐλέγετο οὐ μόνον ὁ γυμνός¹⁹, ἀλλὰ καὶ ὁ γεγυμνασμένος, ὁ

¹ Πλουτ. Ἀγῆσ, 21. ² Σοφ. Ἀποσπ. 802. ³ A. Boeckh, C.I.G., 6824.

⁴ Πλάτ. Σοφ. 225 A. ⁵ Ἀριστοτ. Ρητορ. 1, 5, 6.

⁶ Ἀριστοφ. Ρητορ. 14. Ἡ *ἀγωνιστικὴ* ὡς λέξις ἀντίθετος τῆς λέξεως *γραμμικὴ* Ἀριστοτ. Ρητορ. 3, 12, 1.

⁷ Τάκη Γ. Σακελλαρίου, Ἑλλάς καὶ Ἀθλητισμός, Ἀθῆναι, 1947, σ. 37.

⁸ Πολυδ. 4, 89. ⁹ Προκλ. εἰς Πλάτ. Παρμ. σ. 706. (ἐκδ. Stalbaum.) ¹⁰ Πολυδ. 1, 181.

¹¹ Πλάτ. Σοφ. 219, c. d. ¹² Ἀριστείδ. 1, 108. ¹³ Σουφδ. ¹⁴ Διογ. 1, 2, 131.

¹⁵ Διον. Ἄλ. 2, 70. ¹⁶ Εὐσεβ. Ι. Ε. 5, 1. ¹⁷ G. Lafaye, Inscript. graecae κλπ. 4, ἀρ. 1225 καὶ 1238. ¹⁸ ὁ *γυμνάς*, Ἀνθ. Παραρτ. 171. Insc. Gr. 1332. ¹⁹ Εὐρ. Τρ. 448.

ήσκημένους¹, καὶ ἡ γυμνασία ὡς καὶ τὸ γυμνάσιον². Ἀναφέρονται εὐμοχθος γυμνάς³ τὸ σύντονον, τὸ δραστήριον, τὸ πολύμοχθον γυμνάσιον, γυμνὸν στάδιον⁴ ὁ ἀγὼν σταδίου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὀπλίτην δρόμον καὶ γυμνικὸς ἀγὼν⁵ ὁ ἀγὼν, ἡ ἀμίλλα περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ τοὺς γυμνοὺς γυμναζομένους ἐκάλουν τέλος γυμνησίας, ὅπως λέγει καὶ ὁ Λίβιος εἰς Ἐπιτομ. 60: «*Quas Graeci Gymnasias adpellant, quia aestatem nudī exigant*».

Ὁ Πλάτων ἀναφέρει τὸν ὄρον γυμνασία⁶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς γυμνάσεως, τῆς ἀσκήσεως, μὲ τὴν ἰδίαν δὲ σημασίαν τὸν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης⁷. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καλεῖ ταύτην γύμνασμα⁸ καὶ ὁ Πολυδεύκης γυμνάσιον⁹. Ἐκ τῆς γυμνασίας παρήχθη ἡ ἀγυμνασία¹⁰ ἢ ἔλλειψις γυμνάσεως, ἡ προγυμνασία¹¹ ἢ προηγούμενη γύμνασις, ἡ ἀσκησις καὶ τὸ προγύμνασμα¹² τὸ προπαρασκευαστικὸν γύμνασμα, ἡ συγγυμνασία¹³ ἢ κοινὴ γυμνασία, ἡ ἀσκησις καὶ ἡ διαγυμνασία¹⁴. Ἡ ἀσκησις, ἢ ἐξάσκησις, ἢ γύμνασις, τὸ γύμνασμα ἐκαλεῖτο ἐπίσης ἄσκη¹⁵, ἀσκησις¹⁶, ἀσκημα¹⁷, σωμασκία¹⁸, ἐνῶ προάσκησις¹⁹ ἦτο ἢ προγύμνασις καὶ συνάσκησις²⁰ ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἠνωμένη ἀσκησις, ἢ συνεχῆς γύμνασις. Ἡ σωματικὴ ἀσκησις ἐλέγετο ἐπίσης καὶ γυμνάσιον²¹, διαπόνησις²², ἐμμελέτημα²³ καὶ τρίβος²⁴. Ἀλλὰ «γυμνάσιον» ἐλέγετο ἐπίσης καὶ ὁ τόπος εἰς τὸν ὅποιον ἐγένοντο αἱ γυμναστικαὶ ἢ ἀθλητικαὶ ἀσκήσεις, τὸ γυμναστικὸν δηλαδὴ σχολεῖον, τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ἱερὸν εἰς τοὺς θεοὺς²⁵. Ὁ Ἀριστοφάνης λ. χ. ὅταν λέγῃ ἐκ θ' ἡμετέρου γυμνασίου²⁶ ἐννοεῖ ἐκ τοῦ ἡμετέρου σχολείου, ἐνῶ ὁ Εὐριπίδης γυμνάσια τὰ ἱππόκροτα²⁷ καλεῖ τὸν ἱππόδρομον. Γυμνασίδιον²⁸ ἦτο τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ «γυμνασίου» καὶ γυμναστήριον²⁹ ἢ ἐξειλιγμένη μορφή τοῦ γυμναστικοῦ σχολείου. Πρῶτος ὁ Ἀρισταίνετος (450 μ. Χρ.) ἀναφέρει ταύτην. Τὸ γυμναστήριον ἐκαλεῖτο ἐπίσης καὶ παιδότριβον³⁰ ἢ παιδοτριβεῖον³¹.

Τὰ ρήματα γυμνάζω³², ἀσκῶ τινὰ γυμνὸν εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ γυμνάζο-

¹ Εὐρ. Ἰππ. 1134. ² ἡ γυμνάς, Ἐπιγραμ. Ἑλλην. 222. 201. Ἀνθολ. Παραρτ. 103. 122.

³ Ἀνθ. Π. Παραρτ. 103. ⁴ Πινδάρ. Πυθ. 11. 73. ⁵ Ἡροδ. ΙΙ. 91.

⁶ Πλάτ. Θεαίτ. 169 c. ⁷ Ἀριστοτ. Πολιτ. 4. 13. 1.

⁸ Διον. Ἀλικ. π. Ρητ. 1. Πλουτ. 2. 1119 d. ⁹ Πολυδ. Ζ. 153.

¹⁰ Ἀριστοφ. Βάτρ. 1088, «μηδὲν μέρος εἶν ἀγύμναστον» Πλάτ. Νόμ. 795 c.

¹¹ Ἰάμβλ. παρὰ Στοβ. 471, 51. ¹² Ἀθην. 631 a. ¹³ Πλουτ. 2. 898 β.

¹⁴ Εὐσεβ. Ἑκκλ. Ἰστ. 10. 4. 6. ¹⁵ Πλάτ. Κωμ. ἐν Ἀθην. 48. ¹⁶ Πλάτ. Πρωτ. 323 Δ.

¹⁷ Ἰππ. ¹⁸ Πλάτ. Νόμ. 646 d. ¹⁹ Νικηφ. Βλεμμύδ. ἐν Maj. Coll. Vat. τ. 2. σ. 666.

²⁰ Διον. Ἀλ. 2. 74. ²¹ Πινδάρ. Ἀποσπ. 95, 4. ²² Πλουτ. 2. 693 d. ²³ Ἀνθ. Π. 6. 83.

²⁴ Νικάνδρ. Ἀλεξίφ. 592. ²⁵ Εὐρ. Φοιν. 368. Πλάτ. Κριτίας. 117 c.

²⁶ Ἀριστοφ. Σφηκ. 526. ²⁷ Εὐρ. Ἰππ. 229. ²⁸ Ἀρρ. Ἐπίκτ. 2.16.29.

²⁹ Ἀρισταίν. 2. 3. ³⁰ Ἰω. Χρυσ. τ. 1, σ. 364 ε. ³¹ Ἰσ. Πηλοῦσ. 95 Α.

³² Ἰσοκρ. 2, Ε. Ξεν. Ἀν. 1. 2. 7.

μαι¹, ασκοῦμαι εἰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις γυμνός, εἶναι σχεδὸν ταυτόσημα, τὸ μὲν πρῶτον πρὸς τὸ ἀσκέω² κατεργάζομαι ἀκατέργαστον ὕλικόν, γυμνάζω, ἐξασκῶ, παιδεύω, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς τὸ ἀσκοῦμαι³ ἐκπαιδεύομαι, προσπαθῶ, κοπιάζω. Καὶ τὰ ἐπόμενα ρήματα ἔχουν ἐπίσης τὴν αὐτὴν περίπου μετὰ τοῦ «γυμνάζω» ἢ «γυμνάζομαι» σημασίαν: ἐμμελετάω⁴ γυμνάζω, ἀσκῶ, διαμελετάω⁵ ἐπιμελῶς ασκοῦμαι, διαπονέω⁶ ἀσκῶ μετὰ κόπου, ἐκπονέομαι⁷ ασκοῦμαι, γυμνάζομαι καὶ προδιαπονέομαι⁸ καλῶς ἐξασκοῦμαι, κοπιάζω πρότερον. Σύνθετα ρήματα ἐκ μὲν τοῦ «γυμνάζω - γυμνάζομαι» προήλθον τὰ: προγυμνάζω γυμνάζω ἢ ἀσκῶ προηγουμένως⁹, προσγυμνάζω¹⁰ ἀσκῶ εἰς τι πρᾶγμα, γυμνάζω ἀπογυμνάζω¹¹ ἐκγυμνάζω καλῶς, ἐγγυμνάζω¹² ἐξασκῶ εἰς κάτι καταγυμνάζω¹³ ἐξασκῶ πολὺ, διαγυμνάζω¹⁴ ἀσκῶ συνεχῶς, παραγυμνάζω¹⁵ γυμνάζω ἐν παρέργῳ, ἐπιγυμνάζομαι¹⁶ γυμνάζομαι εἰς κάτι καὶ φιλογυμναστέω¹⁷ ἀγαπῶ τὴν γυμναστικὴν, τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις. Ἐκ τοῦ «ἀσκέω - ασκοῦμαι» παρήχθησαν: ἐξασκέω¹⁸ γυμνάζω, ἐκδιδάσκω, ἐξασκῶ, σωμασκέω¹⁹ γυμνάζω τὸ σῶμα, γυμνάζομαι εἰς τὴν πάλην, χειμασκέω²⁰ γυμνάζομαι ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἐνασκέω²¹ ἐξασκῶ ἢ γυμνάζω εἰς κάποιο πρᾶγμα καὶ ἐνασκοῦμαι²² ασκοῦμαι, γυμνάζομαι.

Ἦτὸ τῶν ἐρμηνευτῶν γυμναστής²³ θεωρεῖται ἐκεῖνος ὅστις ἤσκει τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος ἀθλητάς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν παιδοτρίβην²⁴, ὅστις ἐδίδασκε τὴν γυμναστικὴν εἰς ὅσους ἤθελον νὰ κατέχουν ταύτην ὡς μέρος τῆς ἐλευθερίου παιδείας. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι «γυμναστής» ἐκαλεῖτο ὁ μορφωμένος τῆς γυμναστικῆς λειτουργός, τοῦ ὁποῦ ἐργον ἦτο ἡ καθολικὴ συγκρότησις τοῦ σώματος, «παιδοτρίβης» δὲ ὁ πρακτικὸς τῶν γυμνασίων ἐργάτης, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀσκησις τῶν νέων εἰς τὰ διάφορα ἀγωνίσματα ἦτο τὸ κύριον ἐργον. Ὁ Πίνδαρος καλεῖ τὸν γυμναστήν καὶ τέκτονα²⁵, ὡς δόκιμον τεχνίτην τῆς γυμναστικῆς, ὁ Ἀριστοτέλης ἀλείπτην²⁶, εἰς δὲ τὴν Σπάρτην, ἰδίως, ἐλέγετο καὶ γυμνασίαρχος²⁷. Ἐκ τῆς λ. γυμναστής παρήχθησαν αἱ λέξεις φιλογυμναστής²⁸ ὅστις ἠγάπα τὴν γυμναστικὴν, ὁ συγγυμναστής²⁹ ὁ σύντροφος εἰς τὰς

¹ Ἡροδ. 7, 208. ² Ἀριστοφ. Πλ. 47. Ἡροδ. 3, 125. Πλάτ. Θεαγ. 128 E.

³ Πλάτ. Πολ. 389 c. ⁴ Πλουτ. Κίμ. 18. ⁵ Πλάτ. Παρμ. 126. ⁶ Ξεν. Κυρ. IV, 10.

⁷ Ξεν. Κυρ. 5, 1, 30. ⁸ Πολυδ. Ε, 51. ⁹ Σοφ. Ἀποσπ. 450. ¹⁰ Πλάτ. Νόμ. 647 d.

¹¹ Ἀριστ. Ἱστορ. Ζ, 9, 40, 12. ¹² Λουκ. π. Ὀρχ. 6. ¹³ Λουκ. Ἀνάχ. 24.

¹⁴ Πολυαιν. 6, 1. ¹⁵ Γρηγ. Νύσσ. τ. 2 σελ. 777 A. ¹⁶ Ἰππ. 376, 33.

¹⁷ Πλάτ. Πρωτ. 342 c. Πολ. 452 B. ¹⁸ Πλάτ. Κλειτοφῶν 407 B. ¹⁹ Ξεν. Κυρ. 16, 17.

²⁰ Πολυβ. 3, 70, 4. ²¹ Πλουτ. Ἀλεξ. 17. ²² Λουκ. Βίων Πρασ. 3.

²³ Ξεν. Ἀπομν. 2, 1, 20. Πλάτ. Νόμ. 720 E. ²⁴ Ἀριστοτ. Πολ. 3, 6, 7.

²⁵ Πινδάρ. Νεμ. 5, 90. ²⁶ Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ. 2, 6, 7.

²⁷ Ἀνδοκ. 1, 132 (ἐκδ. F. Blass⁴-Fuhr). Δημοσθ. 35, 48. Inscr. Gr. II, 2, 1227, 4. V (1) A 5.

²⁸ Ἰππ. π. ἀερ. 280. Πλάτ. Πολ. 535 d. ²⁹ Πλάτ. Σοφιστ. 218 B, Νόμ. 830 b.

σωματικές ασκήσεις, ὁ προγυμναστής¹ ὅστις προεγύμναζεν ἀλλὰ καὶ δοῦλος ὅστις ἐγυμνάζετο μετὰ τοῦ κυρίου του² καὶ ὁ προογυμναστής³ ὁ ἀνταγωνιστὴς κάποιου εἰς τὴν γυμναστικὴν.

Ὁ Πλάτων, κυρίως, χρησιμοποιεῖ ὄρους μὲ λεπτὰς διὰ τὴν γυμναστικὴν διακρίσεις καὶ ἀναφέρει τὸν ὄρον γυμναστικὴ μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ τέχνη⁴. Πρὸ αὐτοῦ ὅμως ὁ Ἴπποκράτης τὸν πολὺ ἀπασχολούμενον μὲ τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις, τὸν ἔμπειρον καὶ ἐξέχοντα εἰς αὐτάς, καλεῖ γυμναστικόν⁵. Ἐκ τοῦ «γυμναστικοῦ» προήλθεν ὁ φιλογυμναστικός⁶ ὁ ἀνήκων ἢ ἀρμόζων εἰς φιλογυμναστὴν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἡ φιλογυμνασία⁷ ἢ ἀγάπη τῆς γυμναστικῆς. Ὁ μὴ γεγυμνασμένος ἐκαλεῖτο ἀγύμναστος⁸ ἢ ἀγυμνάστης⁹, ὁ δὲ μὴ γυμνασμένος μὲ ἄλλον ἀσυγγύμναστος¹⁰, ἐνῶ ἀμελέτητος¹¹ ἀνάσκητος¹² ὁ μὴ ἡσκημένος, ἀτριβής¹³ ὁ μὴ τριβεῖς εἰς τὰς ἀσκήσεις, ἀτριπτος¹⁴ ὁ ἀγύμναστος, ἀνίδρωτος¹⁵ ὁ μὴ γυμνάσας τὸ σῶμα του ἕως ὅτου νὰ ιδρώσῃ καὶ ἀπαιδοτριβητος¹⁶ ὁ μὴ διδασκόμενος ὑπὸ παιδοτρίβου, ὁ ἀγύμναστος. Ἡ γυμναστικὴ ἐκαλεῖτο τέλος παιδοτριβικὴ¹⁷ ἢ παιδοτριβία¹⁸ ἢ ἀλειπτικὴ¹⁹ ἢ ἀσκητικὴ²⁰.

Εἰς τὰ εἰδικὰ ἀθλητικὰ συγγράμματα ὁ «Ὀλυμπιακὸς Ἀθλητισμὸς» θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ κυριολεκτικώτερον ὡς «Ἑλληνικὴ Γυμναστικὴ», διὰ τοῦ ὄρου δηλαδὴ «γυμναστικὴ» καὶ ὄχι «ἀγωνιστικὴ» ἢ «ἀθλητικὴ», διότι κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους οἱ Ἕλληνες, διὰ τῆς προηγουμένης πείρας των ἐκ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἡρώων, ἐνεπνεύσθησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ γυμνάσια, τὰ ἀθλήματα καὶ τὰ ἀγωνίσματα, τὴν Γυμναστικὴν γενικῶς, ὅπως ἐννοεῖ καὶ μετεχειρίζετο τὸν ὄρον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς μέσον καὶ οὐχὶ ὡς σκοπὸν, ἐπεκτείναντες τὴν ἔννοιαν τῆς γενικῆς, τῆς ὁμαδικῆς γυμνάσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς γενικῆς φυλετικῆς βελτιώσεως.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σταχυολογήσαντες ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πηγῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης πολὺτιμα γλωσσικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ στοιχεῖα καὶ κατατάξαντες συστηματικῶς ταῦτα, βάσει συγκριτικῶν παραβολῶν, ἐξεπονήσαμεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν κατὰ γυμναστικοὺς κλάδους ἀρχαίαν ἐλληνικὴν γυμναστικὴν καὶ ἀθλητικὴν ὀρολογίαν (Ἀθλη-

¹ Ὑπερείδ. σ. 24. Teubner, Ἄρρ. Ἐπικτ. 3. 20. 9. ² Seneca Epist. 83. 3.

³ Ὑπερείδ. ὑπὲρ Λυκοφρ. 25. 5. ⁴ Πλάτ. Συμπ. 186 E, Τιμ. 88 c.

⁵ Ἴππ. Ἄφ. 1242. Πλατ. Πρωτ. 313 Δ. ⁶ Πλάτ. Πολ. 455 E. Ἄριστ. Ἠθικ. Εὐδ. 2. 5, 5.

⁷ Πλάτ. Συμποσ. 182 c, 205 d. ⁸ Ξεν. Κυρ. 8. 1. 38. ⁹ Ξενοφ. Ἄπομ. 2. 1, 6.

¹⁰ Λουκ. Παρασ. 6. ¹¹ Πλάτ. Συμπ. 172 a. ¹² Ξεν. Κυρ. 8. 8. 24.

¹³ Πλάτ. Ἄντερ. 134 β. ¹⁴ Θεμιστ. 121 c. ¹⁵ Ξεν. Κυρ. 2. 1. 29.

¹⁶ Ἡσυχ. ¹⁷ Ἰσοκρ. π. Ἀντιδ. 181, Ἄριστοτ. Πολιτ. 1338 b, 7.

¹⁸ Ἀρχιπ. ἐν Ἀδηλ. 7. Ἴδε Κόντου Γλωσ. Παρατ. σ. 132. ¹⁹ Τιμ. Λοκρ. 104 A.

²⁰ Πρβλ. Ἄριστοφ. Λυσ. 1085, ἀσκητικὸν νόσημα, νόσημα εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἀθλητὴς ὑπόκειται.

ικιή-² Αγωνιστική-Γυμναστική), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπεδείξαμεν πολλὰς μέχρι τοῦδε δυσδιακρίτους καὶ λεπτὰς διαφορὰς γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ὄρων, ἱκανὰς, λόγῳ ἐλλείψεως καὶ γυμναστικοῦ ἐρμηνευτικοῦ λεξικοῦ, νὰ παράσχουν, πιθανῶς, λαβὰς παρερμηνείας τοῦ ἀθανάτου ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Οὕτως εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἠρευνήθησαν καὶ ἐπεβεβαιώθησαν, ἀπεκαλύφθησαν δὲ καὶ νέα στοιχεῖα:

- α) αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἀθλητισμοῦ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη (ἄεθλος-ἄεθλον).
- β) τὸ ταυτόσημον τῶν ὄρων ἄθλος, ἔρις, πόνος, ἀγών εἰς τὴν σημασίαν τοῦ πολεμικοῦ ἢ εἰρηνικοῦ ἀγῶνος.
- γ) ἡ ἐπίπονος σκληρότης τῶν ἀθλημάτων τῆς πάλης, τῆς πυγμαχίας καὶ τῆς κωπηλασίας (ἀλεγεινή).
- δ) ἡ εὐρεῖα συνειδητοποιήσις τοῦ ἄθλου-ἀγῶνος εἰς τὴν ὁμηρικὴν καὶ μετέπειτα ἀρχαίαν κοινωνίαν.
- ε) ἡ ἐξέλιξις τῆς σημασίας τῶν ὄρων ἀθλητής-ἀθλητικὴ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἀθλητισμοῦ.
- ς) ἡ εὐρεῖα ἔννοια τῶν ὄρων ἀγών-ἀγωνιστικὴ καὶ αἱ λεπτὰ αὐτῶν διακρίσεις ὡς πρὸς τὴν συνέλευσιν πρὸς θεωρίαν ἀγῶνων, τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον ἠγωνίζοντο, τὴν ἀμιλλαν περὶ βραβεῖου καὶ τὴν ἔκφρασιν μετὰ ρήματος ἐνδεικτικοῦ τοῦ πνεύματος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος.
- ζ) ὁ σημασιολογικὸς ταῦτισμὸς καὶ ὁ μετέπειτα ἐπελθὼν διαφορισμὸς εἰς τοὺς ὄρους ἀγωνιστής-ἀθλητής καὶ ἀγωνιστικὴ-ἀθλητισμός.
- η) ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεσπισθεὶς κανὼν τοῦ γυμνοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον, πρὸς ἐπιτυχίαν πλήρους ἀποδόσεως τῆς σωματικῆς δραστηριότητος ἀπαιτεῖται ἡ ἀσκήσις τοῦ σώματος γυμνοῦ, ἐξ οὗ καὶ γυμνὰς καὶ γυμναστικὴν.
- θ) αἱ ὑφιστάμεναι ἢ μὴ διακρίσεις μετὰ τῶν ὄρων γυμναστικὴ, παιδοτριβικὴ, ἀλειπτικὴ, ἀσκητικὴ-γυμνάσιον, γυμναστήριον, παιδοτριβεῖον-γυμναστής, παιδοτριβής, τέκτων, ἀλείπτης, γυμνασίαρχος-ἀγυμνάστης, ἀμελέτης, ἄτριπος, ἀνίδρωτος καὶ
- ι) ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου γυμναστικὴ ὑπὸ τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τοῦ συγχρόνου σωματικῆς ἀγωγῆς, ὡς καθιέρωσαν αὐτὸν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

S U M M A R Y

On the basis of Greek sources relating to ancient texts we have selected valuable glossological and explanatory elements concerning ancient Greek gymnastic and athletic terminology. By these elements we have proved delicate differences of athletic and gymnastic terms, undiscernable so far, which owing to the lack of gymnastic explanatory dictionary are tending to cause misinterpretations of immortal ancient Hellenic spirit.

Thus in this study we searched and certified the following elements:

- a) The principles of Athletics in Homeric epics (*ἄθλος-ἄθλον*).
- b) The equality of meaning in the terms «*ἄθλος-ἔρις-πόνος-ἄγων*» as regards the importance of the contest either in war or sport.
- c) The painful hardness in the contests of wrestling, boxing and rowing (*ἀλεγεινός, ἦ, ὄν*).
- d) The broad conscientiousness of the term «*ἄθλος-ἄγων*» in Homeric and following ancient Community.
- e) The development of the meaning in terms like «*ἀθλητής-ἀθλητική*» between Homeric period and the age of professional athletics.
- f) The broad meaning of the terms «*ἄγων-ἀγωνιστική*» and their delicate discrepancies as regards the assembly to observe the games, the way athletes were contesting, the contest for superiority and the expression of spirit of contest through an indicative verb.
- g) The identical meaning of the terms «*ἀγωνιστής-ἀθλητής*», and «*ἀγωνιστική-ἀθλητική*», which were later to differentiate.
- h) The term of «*γυμνός*» (naked), originated by ancient Greeks and according to which the training of the body undressed (since «*γυμνός*» and «*γυμναστική*») is necessary for the complete activity of it.
- i) The existing discrepancies between the terms: «*γυμναστική, παιδοτριβική, ἀλειπτική, ἀσκητική-γυμνάσιον, γυμναστήριον, παιδοτριβεῖον-γυμναστής, παιδοτρίβης, τέκτων, ἀλείπτης, γυμνασίαρχος-ἀγυμνάστης, ἀμελέτητος, ἄτριπτος, ἀνίδρωτος*».
- j) The use of term «*γυμναστική*» in the broad meaning of contemporary «*physical education*», as it has been defined by Plato and Aristotle.

**ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.—Τὸ «Κοινάριον» τοῦ Καμπανίας Θεοφίλου¹,
ὑπὸ Δημ. Γκίνη.** Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Παναγ. Πουλίτσα.

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἐπιφανοῦς θεολόγου καὶ νομικοῦ τοῦ ἰη' αἰῶνος Θεοφίλου, ἐπισκόπου Καμπανίας, ὀλίγας πληροφορίας ἔχομεν ἀγνοοῦμεν ἀκόμη πότε οὗτος ἐγεννήθη, πότε ἀπέθανε, πότε ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Αἱ δύο θεμελιώδεις περὶ τοῦ Θεοφίλου μελέται, ἡ τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ὁ Καμπανίας Θεόφιλος, ἐν περ. Ἡπειρ. Χρονικὰ 2, 1927, σελ. 54-97 καὶ 245-268 καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου Μυστακίδου, Θεοφίλου Καμπανίας ἔργα καὶ ἡμέραι, ἐν περ. Θεολογία 7, 1929, σελ. 49-60 καὶ 110-123, ἐβασίσθησαν, ἀμφοτέραι, ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ Μονῇ Βλατέων τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀριθ. 66 χφ. κώδικος, περιέχοντος διαφόρους ἐπιστολάς τοῦ Θεοφίλου ἢ πρὸς τὸν Θεόφιλον καὶ διάφορα ἄλλα ἔγγραφα. Ἡ πηγὴ αὕτη εἶναι βεβαίως σπουδαιοτάτη, ἰδίως διὰ τὴν

¹ Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν Συνεδρίαν τῆς 23 Φεβρουαρίου 1956 (βλ. Πρακτ. 31, 1956, σ. 146).